Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches
sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk
tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal
for academic research on Brussels

Collection générale | 2012

Toename van het aantal dakloze vrouwen in Brussel: een nader te onderzoeken evolutie

La féminisation du sans-abrisme bruxellois : une évolution à mieux définir
Female homelessness in Brussels: an evolution in need of clarification

Marjorie Lelubre

Traducteur : Ben Winant

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1112>

DOI : 10.4000/brussels.1112

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Marjorie Lelubre, « Toename van het aantal dakloze vrouwen in Brussel: een nader te onderzoeken evolutie », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 62, Online op 29 octobre 2012, geraadpleegd op 19 avril 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1112> ; DOI : 10.4000/brussels.1112

Licence CC BY

Nummer 62, 29 oktober 2012. ISSN 2031-0293

Marjorie Lelubre

Toename van het aantal dakloze vrouwen in Brussel: een nader te onderzoeken evolutie

Vertaling: Benny Winant

De toename van het aantal dakloze vrouwen is een thema dat al verschillende jaren opduikt in het openbaar discours en onderzocht moet worden. Daartoe baseert de analyse zich op de gegevens van twee sleutelactoren uit de Brusselse daklozenopvang, het nachtasiel Hoeksteen en de Samusocial, die aangevuld worden met de door La Strada gecentraliseerde statistieken. De stelling dat het aantal dakloze vrouwen toeneemt lijkt gegrond wat de absolute cijfers betreft, maar de toename in relatieve cijfers is veel minder duidelijk. Het aantal dakloze vrouwen is inderdaad toegenomen in bepaalde opvangdiensten, maar dat komt vooral omdat de daklozenpopulatie in het algemeen is toegenomen.

Afgezien van een cijferanalyse strekt het artikel ertoe de opvang van dakloze vrouwen, die in grotere mate een beroep doet op informele netwerken en hen systematischer doorverwijst naar de opvangthuizen, beter in kaart te brengen. De classificatie van de daklozen komt eveneens aan bod. Tot slot worden de gevolgen en de impact van het beeld van de vrouw op het institutionele opvangnet behandeld.

Marjorie Lelubre is onderzoekster bij *Relais social van Charleroi* en werkt aan een *thesis sociologie* aan de *Facultés universitaires Saint-Louis te Brussel*. In 2012 coördineerde ze met C. Buxant de handelingen van het colloquium ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van *Relais social van Charleroi* met als titel « *Sortir du sans-abrisme? Interrogeons 4 mythes de l'Action sociale* »

Marjorie Lelubre, mlelubre@hotmail.com

Benjamin Wayens (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22, bwayens@brusselsstudies.be

Inleiding

1. Dakloze vrouwen zijn een belangrijk thema in het openbaar discours geworden. De conclusie luidt dat het aantal vrouwen die de nacht op straat doorbrengen, is toegenomen en dat er specifieke maatregelen moeten worden getroffen om dat fenomeen in te dijken. De toename van het aantal dakloze vrouwen wordt, naast de kwestie van de jonge daklozen, trouwens vaak voorgesteld als een van de recente tendensen in de evolutie van het daklozenfenomeen. Tien jaar geleden werd de vervrouwelijking van de dakloosheid al in een publicatie van de European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) aangegeven als een nieuw fenomeen [Edgar & Doherty, 2001].

2. Aangezien dat thema weerklank vond in de algemene pers¹ op basis van enkele concrete gevallen, stellen we voor om die bewering nader onder de loep te nemen om een gedetailleerder beeld te krijgen van het daklozenfenomeen vanuit het genderstandpunt. We beginnen met een kwantitatieve benadering. De activiteitenverslagen van twee instellingen die actief zijn in de noodopvang in Brussel vormen ons analysemateriaal. Deze data worden aangevuld met de gegevens van een groter aantal operatoren, die werden verzameld door een coördinatiecentrum, dat tevens als observatorium fungeert.

3. In tweede instantie plaatsen we de cijfergegevens in perspectief door de aanwezigheid van vrouwen op straat of in de verschillende opvangstructuren voor daklozen in de juiste context te plaatsen. Onze gegevens zijn afkomstig van semidirectieve individuele gesprekken met maatschappelijke werkers die in de instellingen voor de noodopvang van daklozen werken, maar ook met daklozen zelf. Volgens de methode van de directe waarneming vullen we onze vaststellingen tevens aan op basis van veldnota's die tijdens vier jaar research werden opgesteld [Lelubre, 2009, 2011].

1. Poging tot een kwantitatieve benadering van de vervrouwelijking van de dakloosheid

4. In Brussel wordt de noodopvang van daklozen georganiseerd door een groot aantal actoren, waarvan sommige geleidelijk het laken naar zich toe hebben getrokken, zoals de Samusocial en de vzw Hoeksteen. Zonder aanspraak te maken op exhaustiviteit gebruiken we de gegevens uit de activiteitenverslagen van die twee instellingen, die actief zijn in de noodopvang van daklozen te Brussel, als indicatoren, omdat ze de mogelijkheid bieden om meer dan tien jaar terug in de tijd te gaan. Aangezien we enkel kunnen beschikken over gegevens die al bijeengebracht en statistisch verwerkt zijn - waarbij de verwerking van instelling tot instelling verschilt - moet bij de interpretatie rekening worden gehouden met de verschillende gebruikte meeteenheden (personen of overnachtingen).

5. La Strada, een coördinatie- en observatie-instelling, is onlangs de grootste producent van cijfergegevens over het daklozenfenomeen in Brussel geworden dankzij gerichte onderzoeken te velde en de centralisatie van de gegevens die door een deel van de talrijke actoren uit de praktijk werden ingegeven.

1.1. De Samusocial van Brussel

6. Deze dienst is een van de belangrijkste instellingen voor de opvang van daklozen. De Samusocial heeft een gratis nummer voor daklozen of burgers die de aanwezigheid van een dakloze wensen te melden. De dienst voert uiteenlopende opdrachten uit, waarvan de mobiele teams wellicht het bekendst zijn op het Brussels grondgebied. Elke nacht vangt de Samusocial meer dan honderd dakloze mannen en vrouwen op. De mission statement van de instelling bepaalt trouwens uitdrukkelijk dat geen enkele vrouw die om opvang vraagt, mag worden geweigerd, want het gaat om « een uiterst kwetsbare groep op straat die niet geweigerd mag worden wegens plaatsgebrek ».² We komen terug op de « kwetsbaarheid » die aan de dakloze vrouwen wordt toe-

¹ Bijvoorbeeld "Mettre les femmes à l'abri", *Le Soir*, editie van 10 mei 2012.

² Uitspraak van een coördinator van een Brusselse instelling.

geschreven en op de gevolgen ervan voor het fenomeen van de dakloze vrouwen.

7. Het aantal door de Samusocial getelde dakloze vrouwen neemt duidelijk toe en verdrievoudigt bijna tussen 2002 en 2011, namelijk van 337 tot 1092 (tabel 1). Daarbij komen nog de vrouwen met kinderen, die ongeveer 9% van de in 2010 opgevangen populatie uitmaken, maar geen uitdrukkelijke aandacht krijgen in het openbaar discours over het groeiende aantal dakloze vrouwen in strikte zin, onder meer omdat die gezinnen een specifieke follow-up krijgen. Rekening houdend met deze gegevens is het begrijpelijk dat de instelling spreekt van een « *constante groei van de groep alleenstaande vrouwen en van de gezinnen* ».³ We wensen er evenwel op te wijzen dat de groei in absolute cijfers niet

tot uiting komt in een forse wijziging van de ratio mannen/vrouwen bij de opgevangen alleenstaanden. Een analyse van het percentage alleenstaande vrouwen ten opzichte van de door de Samusocial getelde daklozenpopulatie leidt tot de conclusie dat het relatieve aandeel van de vrouwen weliswaar toeneemt tijdens de laatste jaren, maar dat het aandeel van de vrouwen daardoor slechts stijgt tot een peil dat iets hoger ligt dan in de periode 2005-2007. De stijgende tendens in absolute cijfers lijkt weliswaar onbetwistbaar, maar de bewering dat ook het relatieve aandeel stijgt, ligt minder voor de hand en moet nog bevestigd worden.

Figuur 1. Evolutie van het aantal opgevangen alleenstaande vrouwen door de Samusocial van Brussel (in absolute cijfers en in %). Bron: Activiteitenverslagen 2001 tot 2011 van de Samusocial.

Figuur 2. Evolutie van het aantal overnachtingen van alleenstaande vrouwen opgevangen door de vzw Hoeksteen (aantal en %). Bron: Activiteitenverslag 2010 van Hoeksteen.

³ Activiteitenverslag 2010 van de Samusocial van Brussel, p. 87.

1.2. De vzw Hoeksteen

8. Een andere historische operator op het Brussels grondgebied, de vzw Hoeksteen, werd opgericht in 1988 en stelt het hele jaar door 48 bedden ter beschikking. Sinds 2000 stelt de vzw haar twee slaapzalen continu ter beschikking, terwijl de tweede slaapzaal voorheen enkel in de winter werd geopend. De analyse moet rekening houden met deze uitbreiding van de opvangcapaciteit. Er zij op gewezen dat de vzw geen gezinnen opvangt.

9. De gegevens over de opvang van alleenstaande vrouwen die tussen 1995 en 2010 werden opgetekend en hier in aantal overnachtingen⁴ worden uitgedrukt, brengen geen uitgesproken tendens aan het licht. In absolute cijfers wordt de stijgende trend bij de Samusocial niet bevestigd door de vzw Hoeksteen. Het relatieve aandeel van de vrouwen binnen de opgevangen daklozenpopulatie blijft uiterst klein tijdens de beschouwde periode, maar blijft ook relatief stabiel en neemt zelfs in lichte mate af.

1.3. La Strada: een algemeen, maar recent overzicht

10. La Strada, een steunpunt voor thuislozenzorg in Brussel, is een nieuwe operator en werd opgericht door de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie om de steun aan de daklozen in de hoofdstad te harmoniseren. La Strada heeft verschillende opdrachten, waaronder het fungeren als Observatorium. La Strada publiceerde in 2012 een aantal gegevens over het verblijf van de daklozen die een beter beeld geven van de kenmerken van de dak- en thuislozen. In zoverre de noodopvangplaatsen ondervertegenwoordigd zijn in de steekproef van opvangcentra die meewerken aan de centrale gegevensregistratie, onder meer om technische redenen in verband met de anonimiteit⁵, wordt deze bron niet gebruikt om het daklozenfenomeen in strikte zin in kaart te brengen. Er werd voorrang gegeven aan de telling te velde van 8

			2008	2010
Straat	Vrouwen	n	31	36
		%	11	11
	Mannen	n.	244	293
		%	89	89
Gratis opvang voor 1 nacht (noodopvang)	Vrouwen	n.	41	65
		%	27	35
	Mannen	n	107	120
		%	73	65
Erkende opvangtehuizen	Vrouwen	n.	221	201
		%	33	26
	Mannen	n.	440	548
		%	67	74
Totaal	Vrouwen	n.	293	302
		%	27	24
	Mannen	n.	791	961
		%	73	76

Tabel 1. Gebruik van de opvangmogelijkheden door vrouwen met huisvestingsproblemen (aantal en % van de vrouwen). Bron: telling van de daklozen in Brussel – La Strada.

november 2010, die eveneens door La Strada werd gecoördineerd, en aan de vergelijkbare telling die in 2008 werd gehouden. De telling had plaats op alle mogelijke opvangplaatsen voor daklozen, thuislozen of mensen met ontoereikende huisvesting, gaande van de straat tot de initiatieven op het vlak van begeleid wonen.

⁴ De instelling biedt onvoorwaardelijke opvang en registreert niet de naam van de personen. Daardoor kunnen er geen statistieken over het aantal personen worden opgemaakt.

⁵ Zie pagina 13 tot 15 van het verslag van La Strada (2012), Centrale registratie voor de opvangtehuizen en centra voor dringend onthaal in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Gegevens over de opvang van thuislozen in 2010.

11. Bij de telling van 8 november 2010, de laatst beschikbare, werden 1.944 personen geteld tegenover 1.724 op dezelfde datum in 2008. Bij de 329 personen die op straat werden geteld, waren « slechts » 36 vrouwen, 11% van het totale aantal. In de noodopvangdiensten was 35% van de daklozen van het vrouwelijk geslacht, namelijk 65 van de getelde 185 personen. In de opvangtehuizen waren er 201 vrouwen op de getelde 769 personen⁶.

1.4. Toename van het aantal vrouwen op straat: te interpreteren cijfers

12. De voornoemde gegevens verstrekken ons een eerste beeld van de situatie van de dakloze vrouwen, maar garanderen geen representativiteit of exhaustiviteit.

13. De cijfers van de telling van La Strada zijn representatiever, aangezien ze ook betrekking hebben op de openbare ruimte, en wijzen erop dat de vrouwen, in 2010, 24% uitmaakten van de populatie die als dakloos in de strikte betekenis van het woord kan worden beschouwd (op straat of in een noodopvangcentrum) en 27% in 2008. Het geringe tijdsverloop tussen de tellingen maakt het evenwel niet mogelijk om zich uit te spreken over de evolutie in de tijd.

14. De gegevens van de twee noodopvangactoren tonen aan dat het aantal dakloze vrouwen die door de Samusocial werden opgevangen, weliswaar is toegenomen in het laatste decennium, maar dat die toename niet wordt bevestigd door de vzw Hoeksteen. Deze instelling beschikt immers over gegevens die uitgedrukt worden in aantal overnachtingen, terwijl de gegevens van de Samusocial uitgedrukt worden in aantal personen, zodat vergelijkingen enigszins mank lopen, aangezien het nagenoeg onmogelijk is om op lange termijn te vergelijken hoe lang iemand uitgesloten is van huisvesting.

15. Bovendien dienen deze laatste twee bronnen genuanceerd te worden, aangezien ze geen rechtstreekse indicaties over de daklozenpopulatie verstrekken, maar over het aantal daklozen die een beroep doen op de noodopvangstructuren. We gaan ervan uit dat de geleidelijke introductie van de actoren van de sociale bijstand in de leefwereld

van de daklozen ook gepaard ging met een intensiever gebruik van de noodopvang.

16. Relatief gezien kan men op basis van de gegevens van de twee noodopvangactoren geen uitgesproken stijgende trend van het aandeel van de vrouwen in de daklozenpopulatie vaststellen. De stijging in absolute cijfers van het aantal dakloze vrouwen zou dus verklaard worden door een algemene toename van het aantal daklozen en niet zozeer van het aantal dakloze vrouwen. Bijgevolg moeten we trachten te achterhalen hoe de toename van het aantal dakloze vrouwen in zekere mate de toename van het aantal daklozen in het algemeen verhuult. Als steeds meer vrouwen geconfronteerd worden met bestaansonzekerheid [Cherenti, 2010], dan zou hun aandeel in de daklozenpopulatie een vergelijkbare stijgende trend, ook in relatieve cijfers, moeten vertonen. De aangehaalde gegevens lijken die relatieve stijging evenwel tegen te spreken. Het gaat er dus om de geringe aanwezigheid van vrouwen binnen de daklozenpopulatie te verklaren, alsook om de redenen voor de grote aandacht in het openbaar discours voor de vervrouwelijking van de dakloosheid te achterhalen.

2. Geringe aanwezigheid van vrouwen op straat: pogingen tot verklaring

17. Gelet op de gegevens die La Strada in 2010 verzamelde, kan men vaststellen dat 88% van de vrouwen met huisvestingsproblemen werd opgevangen in opvangstructuren, waarvan 66% in opvangtehuizen, terwijl 70% van hun mannelijke tegenhangers werd opgevangen, waarvan 57% in opvangtehuizen. Daaruit volgt de hypothese dat de geringe aanwezigheid van vrouwen op straat zou worden verklaard door het feit dat het institutionele opvangnetwerk zo georganiseerd is dat voorrang wordt gegeven aan de opvang, bij voorkeur op lange termijn, van vrouwen in opvangstructuren, hoofdzakelijk in opvangtehuizen. Bovendien kan men ook wijzen op gedragsverschillen tussen mannen en vrouwen die geen dak boven het hoofd hebben. Vrouwen doen sneller

⁶ Gegevens uit het verslag van La Strada (2011), Tweede telling van het aantal dak- en thuislozen en mensen met ontoereikende huisvesting in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 8 november 2010.

een beroep op hun informeel netwerk. Aangezien de evaluaties hoofdzakelijk gebaseerd zijn op de visuele telling te velde of op de werking van de opvangstructuren, kan men zich ook voorstellen dat vrouwen onzichtbaarheidsstrategieën ontwikkelen en daardoor pas in laatste instantie aankloppen bij de noodopvangstructuren. Dat maakt het complexer om hen te identificeren.

Figuur 3. Gebruik van de opvangmogelijkheden door dakloze vrouwen en mannen, uitgesplitst per type opvang, in %. Bron: Verslag 2010 over de telling van daklozen in Brussel – La Strada

2.1. Gedifferentieerde opvang volgens het geslacht?

18. De geschiedenis van de opvangstructuren leert ons dat vanaf het einde van de 19^e eeuw vrouwenhuizen werden opgericht, zowel voor jonge « kindmoeders » als voor jonge arbeidsters die niet langer thuis mochten blijven wonen. Vandaag is het nog steeds zo dat de structuren voor langdurige opvang hoofdzakelijk bestemd zijn voor de vrouwelijke bevolking [De Backer, 2008].

19. Aangezien de opvangplaatsen aangepast kunnen worden naargelang van de vraag, is het niet altijd makkelijk om de opvangsector nauwkeurig in kaart te brengen. Volgens de gegevens die La Strada publiceerde in het kader van de centrale gegevensregistratie, waren er, in 2010, 372 opvangplaatsen voor alleenstaande mannen, 370 voor alleenstaande vrouwen (met of zonder kinderen) en 376 voor alle categorieën (mannen of vrouwen met of zonder kinderen). Van deze laatste plaatsen bevinden er zich 215 in noodopvangcentra.

20. Deze cijfers laten uitschijnen dat er een relatieve gelijkheid tussen mannen en vrouwen bestaat en dat dakloze mannen er zelfs iets beter voor staan dan dakloze vrouwen, aangezien de plaatsen voor de vrouwen grotendeels ook door hun kinderen worden ingenomen. De omvang van de initiële vraag heeft eveneens een impact op de perspectivering van het beschikbare aanbod. Het aanbod kan weliswaar als gelijkwaardig worden beschouwd, maar dat gaat niet op voor de vraag, aangezien de mannen die op zoek zijn naar noodopvang, meer concurrentie hebben. De telling van La Strada, die vermeld werd in het kwantitatieve deel, is een goede indicator voor het gebruik van de verschillende opvangmogelijkheden door de vrouwen, waarbij het opvangtehuis de eerste opvangmogelijkheid voor vrouwen is met huisvestingsproblemen en ze daardoor minder op straat overnachten.

21. De instellingen trachten dus dakloze vrouwen uit hun situatie te halen door hen bij voorkeur op te vangen in instellingen voor langetermijnverblijven en er aldus thuisloze en niet langer dakloze vrouwen van te maken, zoals we zullen verduidelijken in de classificatie van het daklozenfenomeen.

22. Afgezien van de redenen die verband houden met de organisatie van de opvang, moeten we eveneens rekening houden met de redenen die de vrouwen zelf hebben om eventueel geen gebruik te maken van de noodopvangstructuren. Daklozen zijn immers rationele actoren en maken keuzes die hun gedrag beïnvloeden. Ze zijn niet enkel ontvangers van sociale bijstand [Thelen, 2006]. Onze studie over de noodopvangcentra in het Waals Gewest [Lelubre, 2009] leidde tot de conclusie

dat het onveiligheidsgevoel geen obstakel is om er een beroep op te doen. De Waalse opvangcentra zijn evenwel anders opgevat dan hun Brusselse tegenhangers. Ze hebben zelden een opvangcapaciteit van meer dan een vijftiental personen⁷ verspreid over verschillende slaapzalen. Er kan zich geweld voordoen, maar het blijft marginaal. Het netwerk van Charleroi vangt trouwens vrouwen in bijzondere omstandigheden op via de organisatie van nachtopvang voor koppels, gezinnen en alleenstaande vrouwen, terwijl het tweede centrum waar ze worden opgevangen, een aparte kamer heeft op een andere verdieping dan die van de mannen. Gelet op de capaciteit van de Brusselse nachtopvangcentra en de inrichting ervan – zoals een gemengde slaapzaal⁸ –, kan men stellen dat het onveiligheidsgevoel, zoals vermeld door een groot aantal auteurs over de Franse instellingen [Damon, 2002], nadrukkelijker aanwezig is in Brussel en in het bijzonder de vrouwen treft.

23. Hoewel dakloze vrouwen meestal doorgestuurd worden naar opvangtehuizen en ondanks hun individuele overlevingsstrategieën, worden sommige vrouwen toch opgevangen in noodopvangstructuren. We formuleren de hypothese dat de doorverwijzing naar noodopvangstructuren verklaard wordt door hun marginaler profiel dat resulteert uit de combinatie van een aantal problemen (verslaving, geestelijke gezondheid, schulden...). « *De vrouwengroep is de populatie die het moeilijkst kan worden doorgestuurd. Het omvangrijke percentage van vrouwen met psychiatrische problemen is hiervoor de belangrijkste reden* »⁹

24. Die problemen verklaren gedeeltelijk waarom die vrouwen op straat terecht komen en neutraliseren de preventieve beschermingsmechanismen, maar zijn ook de redenen waarom ze niet kunnen worden doorgestuurd naar andere institutionele opvang. Vele opvangtehuizen worden geconfronteerd met almaar strengere wettelijke voorschriften, financiële problemen – die de aanwerving van extra begeleidend personeel in de weg staan – een toenemende vraag – het aantal daklozen blijft stijgen – en de noodzaak om een langetermijnbeleid te voeren.

Bijgevolg hebben ze hun toegangsvoorwaarden verstrengd en aanvaardde ze de zwaarste gevallen nog maar in beperkte mate.

25. Die dakloze vrouwen zitten vaak tegen wil en dank gevangen in een vicieuze cirkel waarin ze zijn terechtgekomen door hun zware pathologieën die hen in de noodopvang hebben doen belanden en hen beletten eruit te geraken. Vrouwen lopen weliswaar minder risico om dakloos te worden, maar zodra het zo ver is, hebben ze – wegens hun marginaler profiel – wellicht ook meer problemen om uit hun situatie te geraken. Voor één keer slaagt onze samenleving erin gelijkheid tussen de geslachten tot stand te brengen, aangezien dakloze mannen die aan dit soort zware pathologieën lijden, even weinig kans maken om uit hun benarde situatie te geraken.

2.2. *Het informele net als opvangnet tegen dakloosheid*

26. De studies wijzen er niet alleen op dat vrouwen op een andere manier gebruikmaken van de institutionele middelen, maar ook dat ze bij huisvestingsproblemen meer geneigd zijn om hulp te vragen aan derden, zowel aan familieleden als aan vrienden [Marpsat, 1999].

27. Tijdens gesprekken met dakloze mannen hebben we vastgesteld dat een groot aantal onder hen niet aanklopt bij een derde, omdat ze er zich voor schamen dat ze niet in staat zijn om voor zichzelf te zorgen. Omgekeerd blijkt uit gesprekken met dakloze vrouwen dat ze dat gevoel in mindere mate hebben, omdat de aanwezigheid van kinderen de opvang in de familiekring vergemakkelijkt. Die moeders zouden des te minder geneigd zijn om zich te wenden tot de sociale bijstand, omdat ze bang zijn dat hun problemen tot de plaatsing van hun kinderen zouden leiden. De opvang in het informele netwerk leidt tot onzichtbaarheid en verklaart dat er minder vrouwen opgenomen zijn in de statistieken over de daklozenpopulatie. De cijfers van La Strada tonen aan dat het aandeel van de vrouwen en mannen die uit een noodopvangcentrum komen voordat ze in een opvangdienst worden opgevangen, het-

⁷ Dat was de inrichting van het centrum, toen we deze studie in 2008-2009 uitvoerden. Sedertdien zijn er organisatorische wijzigingen aangebracht waarbij de twee structuren werden gefuseerd en hun opvangcapaciteit op 33 plaatsen werd gebracht.

⁸ Activiteitenverslag 2010 van de vzw Hoeksteen, p. 13 : « *Alleenstaande vrouwen staan twijfelachtig tegenover ons nachtasiel, de gemeenschappelijke zalen vormen een hinderpaal.* »

⁹ Activiteitenverslag van de Samusocial van Brussel, p.70.

zelfde (23,5%) is. 33,8% van de vrouwen komt daarentegen uit een privéwoning (11,2% van de mannen) en 24,6% uit opvang in de familie (15,8% van de mannen). Het lijkt ons evenwel belangrijk om de rol van het informele net op lange termijn te relativeren. Tijdens onze gesprekken met personen die opgevangen werden in opvangtehuizen of ingeschreven waren in een programma voor begeleid wonen, hebben we vastgesteld dat de meesten enige tijd werden opgevangen door familie en/of vrienden, maar dat die samenwoning meestal na enkele maanden abrupt beëindigd werd, waardoor ze een beroep moesten doen op het netwerk voor sociale bijstand.

28. Leven op straat is voor iedereen een beproeving - Thelen [2006] vergelijkt de straat met een totale institutie – maar het vrouw-zijn is een extra handicap die vrouwen moeten overwinnen om niet het slachtoffer van seksueel geweld te worden. De strategieën die dakloze vrouwen ontwikkelen zijn van tweeërlei aard en vaak complementair. De eerste strategie bestaat erin een beschermer te vinden, althans tijdelijk, want deze laatste zou zelf geweld kunnen plegen. De andere strategie bestaat erin hun vrouwelijkheid die van hen potentiële slachtoffers maakt, weg te moffelen [Vaneuville, 2005]. Ruim zittende kledij, haren verstopt onder een petje en een mannelijke tred worden de nieuwe uiterlijke kenmerken van die vrouwen. Het fysieke voorkomen is niet het enige dat onder de situatie lijdt. Aandacht vermijden wordt een veiligheidsreflex en de onzichtbaarheid die dakloze vrouwen nastreven, zou kunnen leiden tot een lager gebruik van de sociale diensten en dus tot een geringere aanwezigheid in de desbetreffende statistieken. Hun streven om onzichtbaar te blijven voor de diensten wordt enkel de eerste tijd van het leven op straat volgehouden, aangezien ze op een gegeven moment een beroep moeten doen op institutionele opvang om hun basisbehoeften te vervullen.

3. Vervrouwelijking op de agenda geplaatst door de actoren van de daklozenopvang

29. De kwantitatieve analyse heeft de relatieve toename van het aantal dakloze vrouwen in de daklozenpopulatie in twijfel getrokken en tegelijk hun toename in absolute cijfers bevestigd. We wensen ons bijgevolg te

buigen over de opkomst en aanhoudende aanwezigheid van het thema van de vervrouwelijking van de dakloosheid in het discours van de actoren van de sector, terwijl de sector geconfronteerd wordt met een algemene toename van het aantal daklozen, zowel mannen als vrouwen. De eerste verklaring bestaat in een zekere verwarring bij het gebruik van de term « vervrouwelijking », die zou moeten verwijzen naar een analyse in relatieve en niet in absolute cijfers. Dat voorrang wordt gegeven aan een interpretatie in absolute cijfers en er zelfs een dubbelzinnige term voor gebruikt wordt, is begrijpelijk, aangezien de problemen in de dagelijkse praktijk worden beschreven in aantal plaatsen en niet in relatieve aandelen. Een inadequate classificatie van het daklozenfenomeen en het beeld dat de actoren van de vrouw hebben, kan echter de verwarring eveneens in stand houden.

3.1. Een te algemene classificatie van het daklozenfenomeen

30. Er blijft twijfel bestaan over de adequate term om de situatie van personen met huisvestingsproblemen te beschrijven [Pichon, 2009]. Een te algemene classificatie van de daklozenpopulatie leidt tot verwarring wanneer het fenomeen in kaart wordt gebracht en meer bepaald wanneer rekening wordt gehouden met de genderdimensie. Sinds het begin van de jaren 1990 wordt de term « thuislozen » in toenemende mate gebruikt zonder evenwel de term « daklozen » te vervangen, die nog steeds gebruikt wordt, wat tot een geleidelijke gelijkschakeling van de twee termen leidt. Vanuit wetenschappelijk standpunt is die gelijkschakeling vatbaar voor discussie.

31. In dit artikel hebben alle aangehaalde kwantitatieve gegevens betrekking op twee specifieke situaties, namelijk op straat leven of opgevangen worden in een noodopvangstructuur. We hebben ervoor gekozen om de internationale aanbevelingen betreffende de definitie van de situaties waarin men van huisvesting is uitgesloten, te volgen.

Operationele categorie	Leefsituatie	Conceptuele categorie
Mensen die op straat leven	Openbare ruimte of open lucht	Dakloos
Mensen in noodopvang	Noodopvang	
Mensen in opvang voor thuislozen		Thuisloos
Mensen in vrouwenopvang		
Mensen in opvang voor migranten		
Mensen die uit een instelling komen		
Mensen die langdurig hulp krijgen	Begeleid wonen voor voormalige daklozen (+1 jaar)	
Mensen met een instabiele huisvesting	Tijdelijk bij familie of vrienden	Instabiele huisvesting
Mensen die bedreigd worden met uithuiszetting		
Mensen die leven onder de dreiging van huiselijk geweld	Gemeld bij de politie	
Mensen in tijdelijke of nietconventionele structuren	Niet-erkende opvangdiensten, onderhandelde bezettingen	Ontoereikende huisvesting
Mensen in ongeschikte huisvesting	Kraakpanden	
Mensen die in een extreem overbevolkt gebied wonen		

32. De ETHOS-typologie¹⁰ werd uitgewerkt door de FEANTSA en vertoont wellicht gebreken, onder meer omdat ze is ingevoerd om in alle Europese landen te kunnen worden toegepast. Daardoor zijn sommige categorieën voor sommige landen minder relevant dan voor andere landen. De typologie heeft evenwel het voordeel dat het duidelijk wordt in welke situaties iemand als dakloos wordt beschouwd. De typologie omvat vier categorieën, die betrekking hebben op 13 verschillende huisvestingssituaties. De term « dakloos » wordt aldus gebruikt voor twee situaties: enerzijds de nacht op straat doorbrengen en anderzijds in een noodopvangstructuur. Personen die geen woning hebben, kunnen gedeeltelijk gelijkgesteld worden met de thuislozen. Deze term betekent dat ze kunnen beschikken over een woning, ook al is die niet altijd dezelfde. De term wordt dus gebruikt voor de situaties van degenen die op middellange of lange termijn worden opgevangen in een opvanginstelling. Degenen die bij familie of vrienden logeren of een woning gekraakt hebben, worden beschouwd als personen met onzekere huisvesting. Wat de krakers betreft, heeft de analyse van de gegevens over Charleroi aangetoond dat deze laatsten ook als daklozen kunnen worden beschouwd, aangezien ze nu eens een beroep doen op de noodopvangstructuren en dan weer woningen kraken, onder meer in de winter [Bouillon, 2005].

33. De situatie van de personen die geen eigen woning hebben, is verre van homogeen. Nu eens in open lucht slapen en dan weer in een noodopvangstructuur die men 's morgens moet verlaten of verschillende maanden in een opvangcentrum verblijven zijn ontegensprekelijk verschillende situaties. Onze analyse van de antwoorden op de dringende sociale behoeften van de vrouwen wijst erop dat ze verschillen zijn van de antwoorden op de problemen van hun mannelijke tegenhangers. Het is van essentieel belang om daarmee rekening te houden als men wil spreken van een vervrouwelijking van de dakloosheid.

Tabel 2. Europese typologie van de uitsluiting van huisvesting (vereenvoudigde versie) Bron: Dak- en thuislozentelling 2010 in Brussel – La Strada

¹⁰ European Typology Homelessness and Housing Exclusion

34. Zoals de gegevens van La Strada aantonen en zoals we geanalyseerd hebben in het kader van de gedifferentieerde opvang naargelang van het geslacht, krijgen dakloze vrouwen specifieke opvang: ze worden doorverwezen naar de opvangstructuren en twee derde van hen kan terecht in een opvangtehuis. Overeenkomstig de classificatie die we hierboven hebben uiteengezet, moet bijgevolg twee derde van de vrouwen met huisvestingsproblemen niet als dakloos, maar als thuisloos worden beschouwd. Een onaangepaste of vage classificatie kan dus leiden tot verwarring tussen verschillende situaties.

35. Bovendien wordt de alomtegenwoordigheid van het thema in het openbaar discours ook verklaard door de maatschappelijke beeldvorming die de vrouw associeert met fysieke en emotionele broosheid, waardoor ze een andere bescherming krijgt. Gelet op de onzekere financiering van de sector, kan men gebruikmaken van die beeldvorming om de aandacht van de publieke opinie en de geldschieters op dit vraagstuk te vestigen.

3.2. *Beeld van de vrouw in het openbaar discours*

36. Afgezien van het openbaar discours hebben we op basis van onze waarnemingen te velde¹¹ kunnen vaststellen dat de genderdimensie een impact kan hebben op de aanpak van een situatie. De noodzaak om dakloze vrouwen te beschermen tegen de koude, maar ook tegen eventueel geweld vanwege hun lotgenoten zijn twee thema's die terugkeren in onze gesprekken met de maatschappelijke werkers.

37. Het beeld van de dolende vrouw die blootgesteld is aan de reële gevaren op straat zoals geweldpleging, onder meer van seksuele aard, die vermeld wordt in de verhalen van de meeste vrouwen die op straat hebben geleefd [Vaneuville, 2005] beïnvloedt de praktijken te velde. Het collectieve bewustzijn en de maatschappelijke werkers die in contact komen met die vrouwen, blijven het er moeilijk mee hebben dat ze aan die gevaren worden blootgesteld. Dit beeld van de vrouw heeft twee gevolgen. Eerst zou het onaanvaardbare karakter van hun situatie hen

des te zichtbaarder maken, wat de indruk van een kwantitatieve toename versterkt. Vervolgens leidt de psychologische kost van het aanvaarden dat vrouwen op straat leven, ertoe dat de aandacht van de overheden op dit probleem wordt gevestigd. Deze houding wordt ingegeven door het idee dat het onaanvaardbaar is dat vrouwen op straat moeten leven [Boinot, 2008].

Conclusie

38. Vandaag brengen er in Brussel waarschijnlijk meer vrouwen de nacht op straat door dan 10 jaar geleden. Ze zijn zonder twijfel veel talrijker aanwezig in bepaalde erkende opvangstructuren voor daklozen. Daarmee volgen ze de trend van hun mannelijke lotgenoten. Aan gezien de stijging meer uitgesproken is in absolute dan in relatieve cijfers, moet de vervrouwelijking van de dakloosheid genuanceerd worden. De beschikbare cijfergegevens, die bij verschillende diensten werden verzameld, tonen aan dat de aanwezigheid van vrouwen op straat en in noodopvangstructuren – twee situaties die in de categorie « dakloze » zijn ingedeeld overeenkomstig de internationale teksten – gering blijft. Anderzijds moet de toename van het aantal vrouwen, zoals in het geval van de Samusocial, worden geplaatst in een ruimere context, namelijk de toename van het fenomeen bij de twee geslachten. We hebben erop gewezen dat de gegevens waarop we ons hebben gebaseerd, betrekking hebben op de personen die een beroep doen op de opvangstructuren en dat we niet over het hoofd mogen zien dat een deel van het fenomeen niet is opgenomen in de statistieken.

39. We gaan niet zo ver als Vranken et al. [2001 : 118] om te beweren dat « *noch de kwantitatieve studies noch de gegevens over de voor vrouwen bestemde sociale prestaties de hypothese van een eventuele vervrouwelijking van de armoede lijken te bevestigen. Ze suggereren dat het nieuwe discours meer gebaseerd is op een reeks publicaties en op de weerklank ervan in de media dan op een getrouwe weergave van de realiteit.* » We hebben getracht om te verduidelijken wat er precies in

¹¹ Waarnemingen gespreid over twee periodes van drie maanden, enerzijds in de nachtopvangcentra, de dagopvangdiensten en met begeleiding van een dienst van straathoekwerkers en anderzijds in de opvangthuizen van de streek rond Charleroi.

het discours over de vervrouwelijking van de dakloosheid wordt gezegd.

40. Hoewel zowel vrouwen als mannen geconfronteerd worden met bestaansonzekerheid, hebben we getracht om, in een context van een toename van het aantal daklozen, de relatieve stabiliteit van de ratio mannen/vrouwen op straat en in de noodopvangstructuren te verklaren met verschillende gelijktijdige fenomenen, namelijk gedifferentieerde opvang naargelang van het geslacht en de individuele overlevingsstrategieën van de vrouwen met huisvestingsproblemen. Het algemenere gebruik van informele netten, een zeker streven naar onzichtbaarheid of nog de organisatie zelf van de sociale bijstand waar vrouwen bij voorrang worden doorgestuurd naar opvangstructuren voor de lange termijn, zoals de opvangtehuizen, zijn mogelijke verklaringen.

41. De redenen waarom in het openbaar discours het thema van de dakloze vrouwen alle aandacht naar zich toe heeft getrokken, moeten echter nog verduidelijkt worden. Afgezien van de verwarring tussen de absolute of relatieve uitbreiding van het fenomeen, die begrijpelijk is door de praktijkervaringen en de behoeften van de actoren te velde, bestaat ons eerste antwoord uit een inadequate classificatie van het fenomeen. Terwijl de ETHOS-typologie, die werd goedgekeurd tijdens een Europese conferentie over de daklozen van december 2010, dakloosheid definieert als het feit op straat of in noodopvangstructuren te slapen, worden in de publieke opinie de verschillende soorten huisvestingsproblemen op een hoopje gegooid. Tot slot formuleren we de hypothese dat het beeld van de vrouw zelf een impact kan hebben op de aanpak van het daklozenvraagstuk: vrouwen 's nachts buiten laten slapen heeft zo'n grote psychologische impact op het collectief onderbewustzijn dat de actoren en het grote publiek er blijvend door beïnvloed worden bij hun beoordeling van het fenomeen.

Bibliografie

- BERNARD, Nicolas, 2007. Femmes, précarité et mal logement : un lien fatal à dénouer. In : *Courrier hebdomadaire du CRISP*. Vol. 3, n°1970, pp. 5-36.
- BOINOT, Karine, 2008. « Femmes sans abri ». Précarité asexuée ?. In : *Vie sociale et traitements*. N° 97, pp. 100-105.
- BOUILLON, Florence, 2005. Le squat, une alternative à la rue ?, in : BRODY, Jeanne. *La rue*. Toulouse : Presses universitaires du Mirail. pp. 179-194.
- BROUSSE, Cécile, 2006. Le réseau d'aide aux sans-domicile : un univers segmenté. In : *Economie et statistique*, n°391-392, pp. 15-34.
- CHERENTI, Ricardo, 2010. *Mesure anthropométrique de l'homme le plus pauvre de Wallonie*. Namur. Fédération des CPAS de Wallonie.
- DAMON, Julien, 2002. *La question SDF*. Paris : PUF.
- DE BACKER, Bernard, 2008. *Les cent portes de l'accueil*. Bruxelles : Couleur livres.
- EDGAR, Bill & DOHERTY, Joe, 2001. *La femme sans-abri en Europe. Parcours, Services et Expériences*. Bruxelles. FEANTSA.
- GABORIAU, Patrick & TERROLLE, Daniel, 2007. *SDF. Critique du prêt-à-penser*. Toulouse : Privat.
- ITALIANO, Patrick, 2007. *Du « capital social » à l'utilité sociale*. Liège. Université de Liège.
- LAE, Jean-François & MURARD, Numa, 1996. Célibataire à la rue. In : *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 113, pp. 31-39.
- LANZARINI, Corinne, 2000. *Survivre dans le monde sous-prolétaire*. Paris. PUF.
- LELUBRE, Marjorie, 2009. *Freins et facilitateurs à l'accueil, l'hébergement et le logement des personnes sans-abri*. Charleroi. Relais social de Charleroi.

LELUBRE, Marjorie, 2011, *La réinsertion des personnes sans-abri par le logement. Analyse des programmes d'accompagnement*, Charleroi. Relais social de Charleroi.

MARPSAT, Maryse & FIRDION, Jean-Marie, 2000. *La rue et le foyer*. Paris : INED-PUF.

MARPSAT, Maryse, 1999. Un avantage sous contrainte : le risque moindre pour les femmes de se trouver sans abri. In: *Population*, 54e année, n°6, pp. 885-932.

PINCHON, Pascale (Dir.), FRANCO, Bernard, FIRDION, Jean-Marie, MARPSAT, Maryse, ROY, Shirley & SOULET, Marc-Henry, 2008. *SDF, Sans-abri, Itinérant, oser la comparaison*. Louvain-la-Neuve : Presses universitaires de Louvain-la-Neuve.

RACINE, Guylaine, 1993. L'intervention en santé mentale : le mandat inattendu des maisons d'hébergement pour femmes sans abri. In : *Santé mentale au Québec*. Vol. 18, n° 1, pp. 251-268.

REA, Andrea, GIANNONI, David, MONDELAERS, Nicole & SCHMITZ Patricia, 2001. *La problématique des personnes sans abri en Région de Bruxelles-Capitale*. Bruxelles. Institut de Sociologie. Université Libre de Bruxelles.

THELEN, Lionel, 2006. *L'exil de soi : sans-abri d'ici et d'ailleurs*. Bruxelles : Facultés Universitaires Saint-Louis.

VANEUVILLE, Marie-Claire, 2005. *Femmes en errance. De la survie à l'existence*. Lyon : Chronique Sociale.

Om deze tekst te citeren

Marjorie LELUBRE, « Toename van het aantal dakloze vrouwen in Brussel: een nader te onderzoeken evolutie », *Brussels Studies*, Nummer 62, 29 oktober 2012, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

ePub FR: <http://tinyurl.com/BRUS62FREPU>

ePub NL: <http://tinyurl.com/BRUS62NLEPU>

ePub EN: <http://tinyurl.com/BRUS62ENEPUB>

pdf FR: <http://tinyurl.com/BRUS62FRPDF>

pdf NL: <http://tinyurl.com/BRUS62NLPDF>

pdf EN: <http://tinyurl.com/BRUS62ENPDF>

De videos die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bezichtigen op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link :

<http://vimeo.com/channels/BruS>